

XIX əsr Avropa romantiklərinin yaradıcılıqlarında Şərq və Azərbaycan motivləri

(*Nizami Gəncəvi, Mirzə Şəfi Vazeh, Abbasqulu ağa Bakıxanov və
T.Lada-Zablotski, F.Şiller, Adam Mitskeviç*)

Lyudmila Səmədova

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: lyudmila.samedova75@mail.ru

Annotasiya. XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Avropa ədiblərinin Şərqə marağının artmasını 1789-cu ildə Fransa burjua inqilabı ilə bağlayan mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Avropanın mütərəqqi yaradıcı ziyalılarının böyük ümid bəslədiyi bu inqilabdan Napoleon və onun kimilərinin bəhrələndiyini görəndə, onlarda böyük ruh düşkünlüyü yaranmışdır. Ona görə də həmin ziyalılar öz yaradıcılıqlarında gerçəkliyi olduğu kimi deyil, görmək istədikləri kimi təsvir etməyə üstünlük vermişlər. Amma klassizmlə müqayisədə romantizmin konkret nəzəri proqramı işlənib hazırlanmadığına görə, bu cərəyanın xüsusiyyətləri mövzusu daima diskussiyalara səbəb olmuşdur.

Məqalədə maarifçi ədəbiyyatın əksinə olaraq, romantizmin, bütün yaradıcılıq kanonlarını pozan bədii yaradıcılıq cərəyanı adlandırılması fikrinin düzgün olmadığı konkret misallar vasitəsilə araşdırılmışdır. Qeyd olunur ki, romantik metodla romantik cərəyanın fərqi nəzərə alsaq, birinciyə xas yaradıcılıq xüsusiyyətlərinin hələ lap qədimdən olduğu məlumdur. Bu baxımdan yanaşdıqda, XIX əsr Avropa romantiklərinin bu sahəyə marağının səbəbi aydın olur.

Məqalədə həmçinin Şərq mədəniyyətinin Avropada populyarlaşmasında alman şərqşünaslarının böyük rolu olduğu xüsusi vurğulanır və qeyd olunur ki, Nizami Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Şəfi Vazeh kimi sənətkarlar haqqında oxucular ilk dəfə alman şərqşünaslarının yazılarından, tərcümələrindən oxumuşlar. Bu baxımdan Baltikyanı xalqlar arasında Azərbaycan şairlərindən ən populyarı Mirzə Şəfi Vazeh olsa da, A.Bakıxanov və M.F.Axundov da Avropa miqyasında tanınmış qələm sahiblərindən sayılmışlar.

Polyak şairi Adam Mitskeviçin tədqiqatçıları onun Şərqə marağının artmasında A.Xodzko ilə yanaşı, azərbaycanlı M.Topçubaşovun da rolunu qeyd edirlər.

Avropa ədiblərinin yaradıcılığında Şərq motivlərinin rolu haqda indiyə qədər çox işlər görülsə də, bundan sonra görüləsi işlər də az deyildir.

Açar sözlər: Avropa romantikləri, Şərq motivləri, Adam Mitskeviç, C.Bayron, M.Ş.Vazeh, Azərbaycan–Polşa

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 02.05.2022; qəbul edilib – 25.05.2022

Eastern and Azerbaijani motifs in the creative work of the 19th century European romantics

(*Nizami, Vazeh, Bakikhanov and Lada-Zablotsky, Schiller, Mitskevich*)

Lyudmila Samadova

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: lyudmila.samedova75@mail.ru

Abstract. Experts link the increase of European writers' interest in the East in the late 18th and early 19th centuries with the French bourgeois revolution in 1789 and note that they were very upset when they noticed that Napoleon and others benefited from this revolution, which Europe's advanced creative intellectuals had high expectations for. As a result, these intellectuals tended to show reality in their works as they wanted to see it rather than as it was. However, since no any specific theoretical program of the romanticism has been formed in comparison to the classicism, the problem of features of the romanticism has long been discussed.

In contrast to enlightenment literature, the article addresses the fallacy of calling romanticism as a literary movement that breaks all canons of creativity via real examples. When we consider the differences between the romantic method and the romantic movement, we can see that the creative elements of the first one have existed since ancient times. The nineteenth-century European romantics' interest in this field is evident from this perspective.

In the article it is noted that German orientalists has a great role in popularizing Eastern culture in Europe. First, readers learned about artists like Nizami, Khagani, Nasimi, Fuzuli, Vagif, and Vazeh via German orientalists' publications and translations. In this regard, although Mirza Shafi Vazeh was the most popular of the Azerbaijani poets among the Baltic peoples, A.Bakikhanov and M.F.Akhundov were considered also well-known European authors.

The influence of Azerbaijani M.Topchubashov, together with A.Khodzko is noted by researchers studying the Polish poet Adam Mickiewicz's interest in the East.

Much study has been done on the importance of Oriental motifs in the work by European writers, but there is still much more to be done.

Keywords: European romantics, Oriental motifs, Adam Mickiewicz, J.Bayron, M.Sh.Vazeh, Azerbaijan–Poland

Article history: received – 02.05.2022; accepted – 25.05.2022

Giriş / Introduction

XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərində Avropa ədiblərinin Şərqi artan marağından danışarkən, mütəxəssislər daha çox romantiklərin adını xatırladırlar. Bunu bir tərəfdən romantiklərin əsərlərində təsvir etdikləri hadisələrə Şərqi ekzotikasının fon kimi istifadə edilməsi ilə, digər tərəfdən öz yaradıcılıqlarında kəskin süjet axtarışı, xüsusən də macərə romanları dövrünün artıq ötüb keçdiyi zamanda aktuallaşdığı ilə əlaqələndirirlər.

Bu ədəbi cərəyanın meydana gəlməsini 1789-cu ildə Fransa burjuva inqilabi ilə bağlayan mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Avropanın mütərəqqi yaradıcı ziyalılarının böyük ümid bəslədiyi bu inqilabdan Napoleon və onun kimilərinin bəhrələndiyini görəndə, onlarda böyük ruh düşkünlüyü yaranmışdır. Nəticədə onlar öz yaradıcılıqlarında gerçəkliyi olduğu kimi deyil, görmək istədikləri kimi təsvir etməyə üstünlük vermişdilər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, klassisizmlə müqayisədə romantizmin konkret nəzəri proqramı işlənilməmişdir. Görünür, bu cərəyanın xüsusiyyətləri mövzusu daima diskussiyalara səbəb olmuşdur. Diqqətini yaşadıkları mühitin ictimai-siyasi gerçəkliyindən tamamilə

fərqli mühitə çevirən bu qələm sahibləri ruhən həmin gerçəkliyə etirazlarını nümayiş etdirirdilər. Bu etirazı hər sənətkar bir cür reallaşdırırdı: Corc Bayron türk povesti “Abidos gəlini”ndəki ehtişamı, “Şərq poemalarında”kı obrazların intiqamçılığı ilə, Koldric – mistik-intuitiv xüsusiyyətləri (“Qoca dənizçi”, “Kubla xan”) ilə Şelli ədalət axtarışı ilə (“İslamın üsyanı”), Adam Mitskeviç folklor motivləri əsasında sadə insanların poetik aləminin təsviri ilə, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Mixail Yuryeviç Lermontov və dekabristlər üsyankar qəhrəmanları (“Qafqaz əsiri”, “Mtsiri”...) ilə bağlayırdılar.

Əsas hissə / Main Part

Ədəbiyyatşünaslıqda romantizmi maarifçi ədəbiyyatın əksinə olaraq, bütün yaradıcılıq kanonlarını pozan bədii yaradıcılıq cərəyanı adlandırmaq kimi formalaşmış fikirlərin, bircə, bir qədər düzəlişə ehtiyacı var. Romantik şair və yazıçılar əslində klassisizmin dəqiq müəyyənləşdirdiyi yaradıcılıq kanonlarını kənara ataraq, həyatı olduğu kimi deyil, görmək istədikləri kimi və qeyri-ənənəvi tərzdə təsvir edirdilər. Romantik metodla romantik cərəyanın fərqi nəzərə alsaq, birinciyə xas yaradıcılıq xüsusiyyətinin hələ lap qədimdən mövcudluğu və bu qəbildən olan əsərlərə XIX əsr Avropa romantiklərinin marağının səbəbini aydınlaşdırmağa ehtiyac qalmazdı.

XIX əsrdə Avropa romantik şairlərindən bəziləri, hətta Şərqdə olmasalar da, onlarda Şərq motivləri əsasında əsər yazmaq bir növ dəb idi.

Romantiklərin öz gözləri ilə gördükləri təkrarsız Şərq mühiti onların yaradıcılığında heç də bir-mənəli əks-səda yaratmamışdır. Corc Bayronun yaratdığı bədii obrazlar (Konrad, Həsən, Qabil, Gavur) məqsədlərinə nail olmağın yeganə yolunu intiqamda, qan tökməkdə görürdülər:

*Yatır dalğaların altında Leyla,
Həsənin qəbri də qanla dolacaq.
Ox tək ürəyinə sancılan bəla,
O gözəl Leylanın ruhudur ancaq [1].*
(“Gavur”)

C.Bayron öz qəhrəmanlarının xarakterini onların mental xüsusiyyətləri fonunda verməyi üstün tuturdu. Şair müsəlman Şərində dəyişməz hesab olunan adətləri kiminsə pozmağa cəsarət etməsini bağışlanılmaz qəbahət sayıldığını çox məharətlə təsvir etmişdir.

*Oturmuş taxtında ixtiyar Cəfər
Dürmüş sağ-solunda cəsur igidlər.
Onun sifətində dərin qırıqlar,
Qara gözlərində min bir qüssə var.
Müsəlmanın üzü, bir qaydadır bu,
Bildirməz heç zaman öz duyduğunu
Buna çalışsa da ixtiyar Cəfər,
Üzündən bəllidir qəlbindəkilər.
Onun dərdli gözü, qəmli çöhrəsi,
Burda düşündürür indi hər kəsi.*

Yaxud:

*Harun, qoy dağılıb getsin camaat,
Sonra Züleyxanı gətir yanıma.
Görməsin qızımı naməhrəm gözü,
Bu, nöqsan gətirər mənim şanıma.*

Görünür, Corc Bayron İslam dünyasında ata nüfuzunun müqəddəsliyi haqda kifayət qədər məlumata malik idi. Şair öz intiqamçı və fərdiyyəçi qəhrəmanlarını nə qədər amansız ovqatda təsvir etsə də, onların hədəfə aldıkları insanların da öz etiqadlarına bir o qədər bağlılığını və əqidədən dönməzliyini etiraf etmişdir:

*İslam tayfasında qayda beləydi.
Müsəlman üçün ata önündə
Əyləşmək betərdir min pay ölümdən.
O, ayaq üstündə danışdı: – Ata!
Bacıma, kəniyə acıqlanma sən... [1]
("Abidos gəlini")*

Qeyd etdiyimiz kimi, dahi ingilis şairinin yaratdığı personajların ifrat fərdiyyəçiliyinə, intiqamçılığına baxmayaraq, onun Şərq mövzusunda yazdığı əsərlərdə mədəni-tarixi, habelə mental elementlər özlərinin inandırıcılığı ilə seçilir. C.Bayron əksər avropalı müasirlərindən fərqli olaraq, təsvir etdiyi hadisələrin cərəyan etdiyi milli-tarixi fonu süni, şişirdilmiş elementlərdən qorumağa çalışmışdır. Lakin bütün bunlarla bərabər, şairin yaradıcılığında Şərq mühitinə, ilk növbədə türkçülük amilinə münasibətdə subyektivizmi sezməmək olmur.

Bu cür münasibətləri biz müəllifin digər əsərlərində də, o cümlədən "Çaylı Qaroldın səyahətnaməsində", "Don Juanda" da görürük. Bu da təbii idi. Avropada tarixən formalaşmış türk-yunan ixtilafına olan təsəvvürlərin məntiqi nəticəsi idi. Məlum olduğu kimi, C.Bayron həm şəxsi fəaliyyətində və həm də yaradıcılığında yunanalara olan rəğbətini gizlətməmişdir.

Şərq mövzusunda yazmış digər ingilis şairi Persi Şellinin əsərləri daha çox özünün müasirləri olan alman müəlliflərinin yaradıcılığı ilə səsləşir. Şairin poema və dramalarında olduğu kimi, şeirlərində də ("Ozimandiyə", "Ərəb kimi") milli azadlıq ruhu duyulur.

F.Şillerin və H.Heynenin Şərq mədəniyyətinə münasibətlərində oxşar və fəlsəfi cəhətlər mövcuddur. H.Heyne "Almaniyanın böyük şairlərinin Hafiz və Nizami ilə müqayisədə çox aşağıda dayandığını səmimi etiraf edir. "Əl-Mənsur" pyesinin müəllifi Şərq ədəbiyyatına ehtiramını daha aydın şəkildə öz publisistikasında da ifadə etmişdir.

Romantik şair F.Şiller isə mütəxəssislərin qənaətinə görə, Nizami Gəncəvi irsi ilə birbaşa tanışlığı olmadan ondan bəhrələnmişdir. Söhbət alman dramaturqunun italyalı həmkarı K.Qotsidən tərcümə edib və üzərində yenidən işlədiyi "Turandot" pyesindən gedir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Nizaminin "Yeddi gözəl" poeməsindən götürülmüş bu süjeti fransız müəllifi Peti de-la Krua özünün tərtib etdiyi "İran nağıllarına" salmış, oradan isə fransız dramaturqu Lesaj götürmüş və sonuncudan da Qotsi tərcümə etmişdir. Ancaq Şərq poeziyasının nadir biliciləri və onun təsiri altında çoxlu orijinal əsərlər yaradan Hammerin, Rükertin həmvətəni Hötenin yaxın dostu Şiller bu zəngin poeziya aləmindən xəbərsiz ola bilməzdi.

Höte özü həmin şeiriyyət dünyasına olan sonsuz hüsn-rəğbəti ilə nəinki öz həmvətənlərinə, bütövlükdə, Avropa ədəblərinə nümunə olmuşdur.

Dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, Şərq mədəniyyətinin Avropada populyarlaşmasında alman şərqşünaslarının rolu danılmazdır. Baltikyanı xalqların, Polşanın əksər ədəbləri məhz alman dilinin vasitəsilə Şərqi, o cümlədən Azərbaycanın sənət nümunələri ilə yaxından tanış olmuşlar. Nizami Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Şəfi Vazeh kimi sənətkarlar haqqında oxucular ilk dəfə alman şərqşünaslarının yazılarından, tərcümələrindən oxumuşlar.

Baltikyanı xalqlar arasında şairlərdən ən populyarı Mirzə Şəfi Vazeh olmuşdur, desək, yəqin ki, yanlışdır. Almaniya 1875–1877-ci illər arasında əlli dəfə çap olunmuş "Mirzə Şəfi nəğmələri"ni bütün Avropada olduğu kimi, Baltikyanı ölkələrdə də qızgın maraqla qarşılamışdılar. Azərbaycanlı şairin şeirlərinə bəzən nəzirə və cavablar da yazılırdı. Şairin romantik ruhlu

*“Xanənin darvazasında budur oldu izdiham,
Litvalılar, polşalılar göndərər sənə salam”, –*

beyti ilə başlanan məşhur şeirinə onun litvalı heyranları belə cavab vermişdilər:

*Su pasweikina wezüü didele kruwa,
Tawe sweikin ir mieloju Lietuwa [2, s.25]*

*İndi böyük arzularla, sonsuz sevinclə,
Əziz Litva da səni salamlar*

(hərfi tərcümə)

Mirzə Şəfi Vazehin poeziyasının özünün ilahi cazibəsi ilə Avropanı fəth etməsi F.Bodenştedtin, sözün əsl mənasında, başını gicəlləndirmişdir. Türk övladı həmişə ürəyiaçıqlığından, özgəyə tez inanmadığından əziyyət çəkmişdir. M.Ş.Vazehə müəllim və dost deyib sonradan xəyanətcəsinə onun şeirlərini öz adına çıxan F.Bodenştedt düşünməli idi ki, Şərq ruhundan yoğrulmuş Qafqaz ətirli bu ilahi poeziyanın tərcüməsinə və dərc etdirilib Avropa oxucusuna çatdırılmasına görə, milyonlarla oxucu onsuz da ona minnətdardır. Bu yalançı şöhrət, tamah xatirinə dostu edilmiş xəyanəti gec-tez onun əməllərini üzə çıxaracaqdır.

Qeyd edək ki, Nizamidən, Xaqanidən, Vaqifdən və digər orta əsrlər klassiklərimizdən sonra, XIX əsrdə Azərbaycan maarifçilərindən alman dilində nəşr olunan Mirzə Şəfi Vazeh yeganə azərbaycanlı deyildi. Həmin dövrdə A.Bakıxanov və M.F.Axundov da Avropa miqyasında artıq tanınmış qələm sahibəri idilər.

Avropa tənqidçiləri M.F.Axundovu, əsasən, Yaxın Şərq mədəniyyəti tarixində novator yazıçı kimi tanımışdılar. Azərbaycanlı dramaturqu “Şərqin Molyeri” adlandıraraq, əsərlərini rus, fransız, ingilis və əlbəttə ki, alman dillərinə çevirib nəşr etdirmişdilər. Almandilli oxucular üçün Nizaminin həmvətəni ikiqat əziz və arzuolunan idi. M.F.Axundovun müxtəlif mövzularda yazılmış dramatik əsərlərindən alman oxucuları Şərqə tamamilə yenidən baxırdılar və bunu onlar o zaman açıqca bəyan edirdilər. Çünki realist yazıçı öz komediyalarında Şərq gerçəkliyinin müsbət cəhətləri ilə onun kölgəli tərəflərini də böyük ustalıqla əks etdirmişdir. Əslində yazıçının toxunduğu mal-pul hərisliyi, firildəqılıq, avamlıq, saray əxlaqsızlığı, qondarma məhkəmə firildəqları kimi mövzular ümumbəşəri problemlərdən idi. Yəqin ki, elə bu səbəbdən onun müsəlman Şərqində ilk dəfə yazılmış həmin komediyaları avropalı oxucuları üçün bu qədər maraqlı idi.

Mədəni əlaqələrin genişlənməsində, təbii ki, Vilynədə polyak dilində nəşr olunmuş “Rubon” (1842 və 1849-cu illər) jurnalının və yerli mətbuat orqanlarının fəaliyyəti də unudulmamalıdır. Belə ki, artıq XIX əsrin sonundan etibarən Litva və eston ədəbləri Şərq xalqlarının folklor nümunələrini doğma dillərində çap etməyə başlamışdılar. Tanınmış eston folkloristi O.Y.Kiyzel 1969-cu ildə özünün Bakıya, Tiflisə səfəri ilə bağlı yol oçerklərində bu yerlər haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir. Onun “Perekonnalex” (“Ailə vərəqi”) jurnalında dərc etdirdiyi “Qafqaz tatar (azərbaycanlılar nəzərdə tutulur – L.S.) nağıllarında” “Sənəm” başlığı altında “Aşiq Qərib” dastanından parça verilmişdir. Belə yol qeydlərinin məntiqi nəticəsi kimi bədii əsərlərin yaranması da az olmamışdır. Məsələn, P.Krivanın “Qonaq Süleyman” hekayəsi, yaxud T.Tederin “Qafqaz xalqlarının həyat və məişətindən səhifə” oçerki xüsusilə maraqlıdır.

Vilynüs Universitetinin məzunları və əməkdaşlarının da Avropa şərqşünaslığında əhəmiyyətli rolları olmuşdur. L.F.Şpitsnaqelin, F.B.Şarmuanın, A.Mitskeviçin, A.Xodzkonun və digərlərinin Şərq mədəniyyətinə olan sonsuz marağı və gərgin əməyi nəticəsində qoca Şərqin söz inciləri çoxmilyonluq oxucu auditoriyasının sevimlisinə çevrilmişdir. Aleksandr Xodzkonun Londonda nəşr etdirdiyi “Toplu”da Şərq xalqlarının folkloruna dair son dərəcə rəngarəng və maraqlı materiallara neçə-neçə tədqiqatçılar, yazıçılar müraciət etmişlər.

Mütəxəssislərin haqlı qənaətinə görə, Vilynüs Universitetinin məzunları özlərini kamil şərqşünas kimi sübut etmişdilər. Bunların sırasında Adam Mitskeviçin özünəməxsus yeri vardır. Romantik şair

öz əməlinə və işində Vətənin dərini yaşamaqla, yaradıcılığına mədəniyyətindən yeni nəfəs, romantik poeziyasına fərqli rənglər gətirməyə çalışırdı. A.Mitskeviçin tədqiqatçıları polyak şairinin Şərq marağının artmasında A.Xodzko ilə yanaşı, azərbaycanlı M.Topçubaşovun da rolunu qeyd edirlər. Şərqşünas alim A.Mitskeviçin Kırım sonetlərindən “Gözləv çöllərindən Çadırdağın görünüşü” sonetini fars dilinə tərcümə etmiş və ona maraqlı ön söz yazmışdır. Polyak şairi öz dostlarına 1826-cı ildə yazdığı məktublarının birində bu tərcümədən və ona M.Topçubaşovun özünün yazdığı ön sözdən fərhlə danışaraq bildirmişdir ki, onların hər ikisini yaxınlarda çap olunacaq kitabına salacaqdır.

A.Mitskeviçin Şərq mövzusunda yazdığı “Kırım sonetləri”ndə Mirzə və zəvvar obrazları, sonetlərin ideya-məzmun tutumunda əhəmiyyətli rol oynayırlar. Zəvvar üsyankar ruhu ilə “Şərq müdriki”, Mirzə isə tanrının yaratdığı təbiət möcüzələrindən rıqqətə gəlməyi ilə romantik şairin poeziyasına xüsusi bir ovqat bəxş edir.

Həqiqətən də A.Mitskeviçi Şərq ədəbiyyatından, hətta islamaqədərki nümunələrdən cəsur, vətənpərvər obrazlar daha çox cəlb edirdi. Romantik şair özünün “Fariz” poeması, “Əl-Mütənabbi”, “Şanfari” kimi silsilə şeirlərində bunları yüksək ustalıqla nümayiş etdirmişdir. Adam Mitskeviç Şərq ədəbiyyatını orijinaldan oxumaq istəyi ilə o xalqların dillərini öyrənməyə başlamışdır. Şair Sankt-Peterburqdan yazdığı məktublarının birində deyirdi ki, o, artıq həmin dillərdə höccəlməyə başlamışdır, təəssüf ki, Odessaya getdiyinə görə bu işə ara verməli oldu.

Maraqlıdır ki, məhz bu dövrlərdən başlayaraq, A.Mitskeviç istər bədii əsərlərində və istərsə də dostları ilə yazışmalarında Şərq ifadələrindən geniş istifadə etməklə, özünün bu xalqların mədəniyyətinə rəğbətini bir daha nümayiş etdirmək istəmişdir. 1830-cu ildə Cenevrədən dostu Xodzkoya yazırdı: “Əzizim dərviş!.. Allahu əkbər – Allah böyükdür. Sənin “şeirlərini” (söhbət A.Xodzkonun 1829-cu ildə Rusiyada nəşr olunmuş əsərlərinin toplusundan gedir – L.S.) biz burada böyük zövqlə oxuduq” [3, s.99-100].

Bir daha qeyd edək ki, A.Mitskeviçin Şərq mədəniyyətinə aid məlumat dairəsinin genişlənməsində həmvətənlisi, şərqşünas Senkovskinin də rolu az olmamışdır. Məhz Senkovskinin vasitəsilə polşalı şair imperator Sankt-Peterburq Universitetinin professoru, məşhur şərqşünas Mirzə Cəfər Topçubaşovla tanış olmuşdur. Sonralar dostluğa çevrilmiş bu tanışlıq nəticəsində azərbaycanlı alim şairin sonetini fars dilinə çevirmişdir. A.Mitskeviçin bir sıra tanınmış azərbaycanlı müasirləri (A.Bakıxanov, M.Axundov, M.Topçubaşov, M.Kazımbəy və s.) ilə yanaşı, Azərbaycanın özündə də pərəstişkarları az olmamışdır. Xodzko Bakı haqqında yazdığı oçerklərinin birində qeyd edir ki, o, bir Bakı sakininin (konkret adı ilə) Mitskeviçin bir cild şeirlər kitabını görmüşdür [3, s.103].

Azərbaycan–Polşa mədəni əlaqələrinin genişlənməsində əhəmiyyətli xidmətləri olan sənətkarlar arasında T.Lada-Zablotskinin xüsusi yeri vardır. Polyak tədqiqatçısı Yan Reyxmanın verdiyi məlumata görə, T.Zablotski Azərbaycan ədəbiyyatından və folklorundan nümunələr də tərcümə etmişdir. Ən maraqlısı, polyak mütərciminin Azərbaycan şairi M.P.Vaqifi ilk dəfə Avropa oxucularına təqdim etməsidir.

T.Zablotskinin “Koroğlu” dastanından öz həmvətənlərinə təqdim etdiyi variant digərlərindən fərqli olsa da, Azərbaycan variantına daha yaxındır. Polyak yazıçısı M.P.Vaqifin Azərbaycanda məşhur olan M.V.Vidadiyə ünvanladığı siyasi motivli “Ey Vidadi gərđişi-dövrani...” şeirini tərcümə etmişdir.

Polyak yazıçılarının Azərbaycan motivləri əsasında yazılmış əsərləri arasında V.Stşelnitskinin “Mahmudka”, “Bəy Bulat”, “Qafqaz oçerkləri” böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu əsərlərdəki hadisələr Dağıstanda və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində cərəyan edir. O dövrün mətbuat səhifələrində əsərlərin müəllifinin dərin müşahidəçilik bacarığı xüsusi qeyd olunur.

Polyak yazıçısı Azərbaycan xalqının yüksək musiqi və poetik bacarığı haqda heyranlıqla yazırdı. O qeyd edirdi ki, “Zaqafqaziya müsəlmanları dünyanın ən yaxşı oxuyanlarıdır, onlar bədahətən mahnı, şeir deyər bilirlər”.

Əlbəttə, polşalı qələm sahiblərinin yaradıcılığında Azərbaycan motivləri, yaxud hər iki xalqın tanınmış sənətkarlarının yaradıcılıq əlaqələrindən çox danışmaq olardı. Lakin bu sahədə Azərbaycan və Polşa tədqiqatçıları kifayət qədər araşdırmalar aparmışlar. Burada xüsusi olaraq, polonist alim, professor G.Abdullabəylinin adını qeyd etmək lazımdır [4].

Mövcud şəraitdə isə Yaxın Şərqi tərkib hissəsi olan Qafqaz Avropa sənətkarları üçün zəngin xəzinə idi. Bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, orientalist sənətkarların azərbaycanlıların ədəbiyyatına, folkloruna daha çox maraq göstərməsinin mədəni-tarixi kökləri vardır. Belə ki, hələ XVI-XVII əsrlərdən bəri onlar bu bölgənin bütün farsdilli ədəbiyyatını, ümumi, yaxud bütövlük kimi qəbul edərək, Azərbaycan şair və yazıçılarını tarixən həmin bütövlüyün daxilində görməyə adət etmişlər. Onlar Nizamiyə, Hafizə, Sədiyə təlqin edəndə də belə düşüncələr.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, bir daha qeyd edək ki, Avropa ədiblərinin yaradıcılığında Şərq-Türk motivlərinin rolu haqqında indiyə qədər yazılanlara baxmayaraq, bu sahədə hələ çox işlər görülməlidir. Başqa sözlə desək, həmin motivlər təkcə onları ilk dəfə qələmə alan yazıçıların, hətta o dövrü təmsil edən ədəbi mühitin fəaliyyətində də əhəmiyyətli rolu ilə məhdudlaşmamışdır. Bu motivlər adıçəkilən milli ədəbiyyatlara daxil olaraq, artıq həmin xalqların milli mədəniyyətinin faktına çevrilmişdir və Avropa ədəbiyyatını kifayət qədər zənginləşdirmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Corc Qordon Bayron. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
2. Majewska B. Kateqoriya estetyczne w poezji perskiejoktesu klasycznego. "Pogląd Orientalistyczny". № 2, 1965.
3. Poezye Alexandra Chodzki. Sankt-Peterburq, 1829.
4. Абдуллабекова Г. Азербайджано-польские литературные связи XIX-XXI веков. Баку: Мутарджим, 2012.

Восточные и азербайджанские мотивы в творчестве европейских романтиков XIX века

(Низами Гянджеви, Мирза Шафи Вазех, Аббасгулу ага Бакиханов и Т.Лада-Заблоцки, Ф.Шиллер, Адам Мицкевич)

Людмила Самедова

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: lyudmila.samedova75@mail.ru

Резюме. Специалисты отмечают, что в конце XVIII – начале XIX века усиление интереса европейских литераторов к Востоку связано с Французской буржуазной революцией 1789 года, на которую возлагала большие надежды европейская передовая творческая интеллигенция. Но последующее за ней усиление попыток прихода к власти Наполеона и других из его последователей привело к разочарованию. Поэтому писатели в своём творчестве отдавали предпочтение изображению реальности не таковой как она есть, а какую они желали видеть. Но особенности течения романтизм который сравнительно с классицизмом не имел конкретно подготовленной теоретической программы, являлись неизменным поводом к постоянным дискуссиям на данную тему.

В статье на конкретных примерах исследована отрицающая все творческие каноны просветительской литературы неверная мысль о признании романтизма художественным творческим течением. Отмечено, что если принять во внимание различия в романтизме как между методом и течением, характерные творческие признаки у первого известны ещё с древности. Ис-

ходя из этого, ясно видны причины проявления интереса к этой сфере европейских романтиков XIX века.

В статье особо отмечены значительная роль немецких литературоведов в популяризации культуры Востока в Европе и то, что читатели впервые узнали о таких творцах, как Низами Гянджеви, Афзаладдин Хагани, Имадеддин Насими, Мохаммад Физули, Молла Панах Вагиф, Мирза Шафи Вазех, из статей и переводов немецких литературоведов. Среди прибалтийских народов самым популярным был Мирза Шафи Вазех, а в масштабе Европы известными творцами пера были признаны А.Бакиханов и М.Ф.Ахундов. В усилении интереса к Востоку польского поэта Адама Мицкевича его исследователи, помимо А.Ходзько, отмечали роль азербайджанца М.Топчибашева.

Помимо того, что по сей день проделана большая работа по выявлению роли мотивов Востока в творчестве европейских литературоведов, ещё немало требуется для её дальнейшего продолжения.

Ключевые слова: европейские романтики, восточные мотивы, Адам Мицкевич, Дж.Байрон, М.Ш.Вазех, Азербайджан–Польша